

Norges plass i Hitlers Europa

Okkupasjonen av Norge hadde ikke bakgrunn i tyske planer om et storgermansk rike i Europa. Det var tilfeldigheter, improvisasjon og uhen-siktsmessig handling som gjorde at okkupasjonsforholdene ble som de ble.

Tekst: Frank Meyer

Noen historikere relaterer det tyske overfallet og okkupasjonen til tyske planer om å opprette et storgermansk rike. Mer eller mindre åpent går historikere som Hans-Dietrich Looock og Allan Milward ut fra at Hitler hadde en slags *mønsterplan* for krigen. Gjerne vises det til nazistisk *Lebensraum*-tenkning som omfattet hele Europa. I Hitlers storgermanske rike ville de forskjellige folkeslagene bli behandlet etter sin verdi og posisjon i nazistenes rasehierarki. Siden nazistene regnet nordmennene til den verdifulle germanske rasen, fikk Norge en privilegert stilling i dette *Neuropa*.

Et slikt syn, som baserer seg på en nazistisk mønsterplan, passer tilsynelatende godt sammen med at det fantes store forskjeller mellom okkupasjonsforholdene i Vest- og i Sørøst- og Øst-Europa. Vesten ble i det store og hele spart for de ubeskrivelige grusomhetene

som utspant seg i Sørøst- og Øst-Europa. Systematisk folkemord og den industrielle tilintetgjørelsen av de europeiske jødene ble utført i de okkuperte områdene i øst. Auschwitz, Treblinka, Belzec, Sobibor og Majdanek lå på tidligere polsk jord. Derimot oppførte *Wehrmacht* seg i Norge «noe nær en eksemplarisk okkupasjons-hær», og «nordmenn kunne ferdes trygt på gater og veier uten å frykte overgrep» fra denne, som historikeren Ole Kristian Grimnes skriver. Bak østfronten streifet de såkalte *Einsatzgruppen* systematisk gjennom bygdene og skjøt – med hjelp av *Wehrmacht* – menn, kvinner og barn.

Hitler aldri entydig

Fordelen med mønsterplanen som forståelsesramme er at den er enkel. Hitler og hans sjefsideo-log Rosenberg satt på toppen av et ensrettet stats- og partiapparat og trakk i trådene. Ulempen ligger i at en slik plan ikke finnes som historisk dokument. Mønsterplan-historikerne må ty til utsagn som Hitler kom med i ny og ne. Imidlertid er Hitlers muntlige og skriftlige utsagn aldri entydige og enhetlige. Man finner utsagn som passer til nesten hva som helst, og hans faktiske handlinger stemmer ofte dårlig med hva han sa eller skrev.

På grunn av slike svakheter med mønsterplan-forklaringen har tyske, engelske og danske historikere lett etter andre, mer treffende beskrivelser. Deres forståelsesramme for nasjonalsosialismens

113389

fakta *European Science Foundation* (ESF) finansierer for tiden et forskningsprosjekt om okkupa-sjonstida i Europa der forholdene i de enkelte landene sammenliknes. Arbeidet til historikeren Frank Meyer er en del av prosjektet. I løpet av tre år gjennomføres det fire konferanser med deltakere fra de enkelte landene.

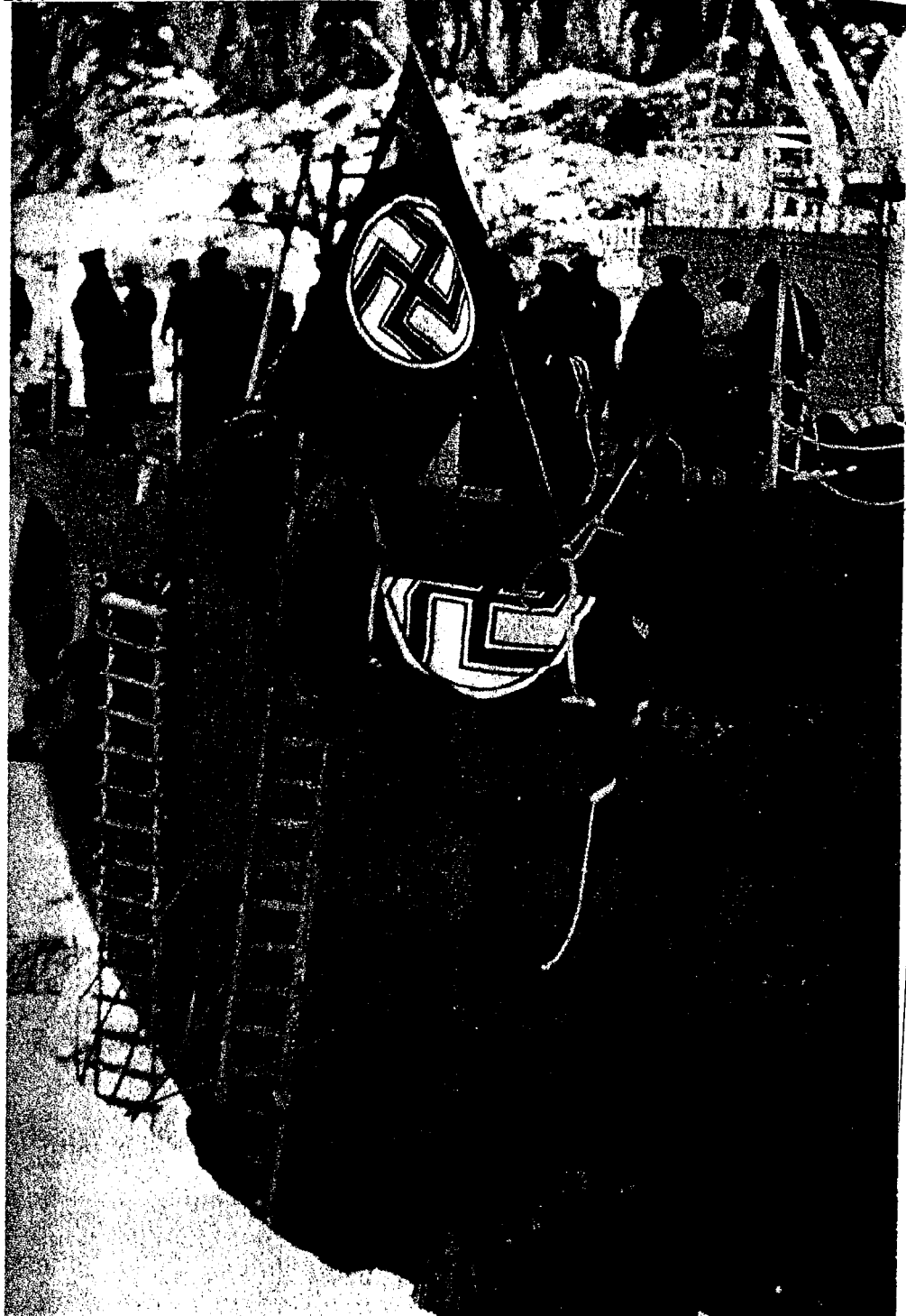
ESF har sete i Strasbourg og er en forening av 55 forskningsråd, akademier og andre institusjoner fra 20 land. Norske medlemmer er *Norges forskningsråd* og *Det Norske Videnskaps-Akademi*. ESF støtter medlemsinstitusjonene ved å skape møteplasser for forskere i form av forskningsprogrammer, nettverk og konferanser. Dessuten gjennomfører ESF egne prosjekter innenfor strategisk viktige, framtidsrettede forsknings-felter. Støttarbeidet strekker seg fra grunnforskning i real- og tekniske fag, medisin og biovitenskapene, til humaniora og samfunnsvitenskap.

I Pol...
niff...
...
utenrikspolitikk har som kjerne at det ikke fantes noen enhetlig mønsterplan for Europa. Det var like mange okkupasjonsformer som okkuperte land. Mens for eksempel noen polske områder forvaltningsmessig ble innlemmet i Det tyske riket, ble andre bare okkupert uten noen forvaltningsmessig tilpasning. Det rimer dårlig med mønsterplan-konseptet at eksempelvis det slaviske Slovakia ikke ble okkupert, selv om det lå midt i *Lebensraum*. Og Kroatia fikk tysk støtte selv om det dreide seg om et slavisk folk.

Norge i stedet for Frankrike

Invasjonen av Norge er et godt eksempel på denne mål- og meningsløse ekspansjonen som kjennetegnet Tysklands krigføring. Ingen mønsterplan, men et tilfeldig og uforutsigbart samspill av forskjellige krefter var avgjørende for Tysklands invasjon 9. april 1940 og hvordan okkupasjonsordningen ble. Hendelsesforløpet gir inntrykk av at improviserte og uoverveide handlinger spilte en langt større rolle enn langsiktige, gjennomtenkte planer.

Historikere som skimtet planer om et storgermansk rike bak invasjonen, har aldri kunnet bevise årsakssammenhengen med det tyske overfallet. Den tyske marineledelsen ønsket seg ubåtbasier i Norge. Disse ønskene ble fremmet for Hitler fra oktober 1939. Men selv om marineledelsens sjef, Erich Raeder, la fram for Hitler at England hadde planer om å gå inn

i Norge, ville Hitler ikke vite noe om et overfall. Langsiktige militære grunner veide ikke tungt nok for ham. Og Quisling klarte heller ikke å overbevise Hitler om å sende tropper til Norge, da han møtte føreren i Berlin i desember 1939. Verken de militære eller ideologiske planene spilte noen avgjørende rolle for okkupasjonen.

Utløsende årsak ble derimot befrielsen av engelske soldater fra det tyske forsyningskipet *Altmark*, i midten av februar 1940. Hitler reagerte med svake nerver og hard hånd på denne forholdsvis ubetydelige hendelsen som utspant seg i norske farvann. Han ble rasende og utsatte sine planer om angrepet mot Frankrike. Ydmykelsen for

ROK...
M...

[Handwritten notes and signatures at the bottom of the page, including the name 'I. Almqvist' and other illegible text.]

hvilke mål?

Sju tyskere ble drept under den britiske aksjonen mot det tyske forsyningskipet «Altmark» i midten av februar 1940. På bildet fires kistene i land fra skipet. (Foto fra «Norge i krig», Bind 1, Aschehoug 1984)

Tyskland veide tyngre enn den militære fornuften eller den rasistiske ideologien. Han nedprioriterte raskt angrepet på vestfronten, og overfallet på Norge sto plutselig på dagsorden.

Quislings uforutsette kupp

En liknende tilfeldighet var Quislings kupp 9. april. Han spilte ingen rolle i de tyske planene som ble utarbeidet tidlig i 1940. Okkupasjonsstyret i Norge skulle bli som i Danmark, det vil si at kongen, regjeringen og de andre konstitusjonelle organene skulle fortsette å styre landet. Meningen med dette var å få det norske folket til å avfinne seg med okkupasjonen. I Danmark, og senere i Frankrike, fungerte et slikt samarbeid over flere år. Også i Norge fantes det vilje til å samarbeide. Regjeringen, høyesterett, Stortingets presidentskap, embetsverket og næringslivet viste seg til tider villige til å arbeide sammen med okkupantene. Tysklands sendemann, Curt Bräuer, arbeidet for slike løsninger. Etter at Bräuer var blitt sparket av Hitler og sendt til østfronten under et nytt raseriutbrudd, fortsatte rikskommissar Josef Terboven med denne linjen.

Bräuer jobbet hensiktsmessig mot det tilsiktede mål. Han skulle få det norske styret til å samarbeide med okkupasjonsmakten. Med et norsk styre ville det ikke bli uro bak fronten, slik at landet kunne forsvares mot en alliert landing. Samtidig ville det bli lettere å utbytte den norske økonomien på en effektiv måte.

Quislings kupp kom som banning i kirken for sendemannen. De ansvarlige militærkommandørene, Bräuer og det tyske Utenriksdepartementet i Berlin var enige om at Quisling måtte bort. Han sørget bare for uro i den norske befolkningen. Overraskelsen ble derfor stor da Hitler plutselig støttet Quisling. I forhold til den militære okkupasjonen var dette det mest uhensiktsmessige som overhodet kunne skje.

Slike tilfeldigheter, improvisasjoner og uhensiktsmessige handlinger er det mange av – både i Norge og i det okkuperte Europa ellers. Okkupasjonen av Norge virket ikke som et langsiktig planlagt, velkoordinert og hensiktsmessig samspill. Innlemmelsen i et større rike var ikke tilsiktet i invasjonplanene, heller ikke nazifisering av befolkningen. Til og med Reichskommissariatet forble en institusjon av foreløpig karakter, og Hitler nektet ettertrykkelig å avgjøre Norges framtid. Hvilke statsrettslige forhold det skulle være landene imellom, ble faktisk aldri bestemt.

I et overnasjonalt perspektiv kan invasjonen i Norge og etable-

ringen av okkupasjonsstyret være et mønstereksempel på det politiske kaoset i Det tredje riket. Fjernt fra å være en monolitisk, hierarkisk strukturert førerstat, var Det tredje riket snarere et galehus der tilfeldigheter og vilkårlige avgjørelser sørget for et omfattende forvaltningskaos. Dette ble også overført til de okkuperte landene.

«Nihilismens revolusjon»

Hvordan forklarer man da skjevheten mellom okkupasjonsforholdene i Øst-/Sørøst-Europa og Vest-Europa hvis det ikke fantes noen rasistisk mønsterplan? Kjernen i nasjonalsosialismen var blind ødeleggelse. Allerede i samtiden snakket man om «nihilismens revolusjon». Nasjonalsosialismens politiske mål var først og fremst av negativ art. Hitler ble ikke utnevnt fordi han visste hvordan han kunne løse den økonomiske krisen. Derimot ble han utnevnt fordi han gikk imot Versailles-traktaten. Han hadde ingen positive, konstruktive handlingsplaner eller framtidsvisjoner.

Da han kom til makten, manglet han fortsatt et økonomisk program. Økonomi var i det hele tatt et område som han ikke tillot spesiell vekt. Men fordi den økonomiske krisen krevde handling, tok han, etter utnevnelsen, i bruk den økonomiske handlingsplanen som den sosialdemokratiske fagbevegelsen hadde utarbeidet i 1931–32. Samtidig ble sosialdemokratene og arbeiderrepresentanter forfulgt, drevet i landflyktig-

Apollon 6/95, Universitetet i Oslo

Handwritten notes at the bottom left of the page.

Handwritten notes in the middle bottom section, including the phrase 'Rast morning'.

S. 18: Fr.M. har magistergrad fra Ruhr-Universität Bochum, Tyskland, og underviser i moderne historie ved Universitetet i Oslo.

Musen har skrevet om minnetekst, spesielt om høytidene for H. Tyll. Som kan det N. D. og